

BULLETIN OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA LIX (2)

ГЛАСНИК ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА САНУ LIX (2)

UDC 39(05)

ISSN 0350-0861

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA

BULLETIN
OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY
LIX
No. 2

Editor in chief:
Dragana Radojičić

International editorial board:
Radost Ivanova, Elephterios Alexakis, Peter Slavkovsky, Karl Kaser,
Gabriela Kilianova, Milica Bakić-Hayden, Ingrid Slavec-Gradišnik, Marina Martynova

Editorial board:
Gojko Subotić, Sofija Miloradović, Jelena Čvorović, Ljiljana Gavrilović,
Aleksandra Pavićević, Lada Stevanović, Ildiko Erdei

The reviewers:
Vojislav Stanovčić, Ana Luleva, Rastja Stolična, Jovanka Radić, Snežana Petrović,
Miroslava Malešević, Miroslava Lukić Krstanović, Larisa Čović, Mladena Prelić,
Biljana Sikimić, Milena Benovska, Marina Simić, Petko Hristov, Aleksandar
Palavestra, Ljubinko Radenković

Secretary:
Marija Đokić

Accepted for publication by the reference of academician Vojislav Stanovčić, at
meeting of the Department of Social Sciences SASA, October 2011

BELGRADE 2011

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ

ГЛАСНИК
ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА
LIX
свеска 2

Главни и одговорни уредник:
Драгана Радојичић

Међународни уређивачки одбор:

Радост Иванова, Елефтериос Алексакис, Петер Славковски, Карл Касер,
Габриела Килианова, Милица Бакић-Хејден, Ингрид Славец-Градишник,
Марина Мартинова

Уређивачки одбор:

Гојко Суботић, Софија Милорадовић, Јелена Чворовић, Љиљана Гавриловић,
Александра Павићевић, Лада Стевановић, Илдико Ердеи

Рецензентски тим:

Војислав Становчић, Ана Лулева, Растја Столична, Јованка Радић, Снежана
Петровић, Мирослава Малешевић, Мирослава Лукић Крстановић, Лариса Човић,
Младена Прелић, Биљана Сикимић, Милена Беновска, Марина Симић, Петко
Христов, Александар Палавистра, Љубинко Раденковић

Секретар уредништва:
Марија Ђокић

Примљено на седници Одељења друштвених наука САНУ одржаној октобра 2011. године,
на основу реферата академика Војислава Становчића

БЕОГРАД 2011.

Издавач:
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 36/IV, Београд, тел. 011-2636-804
eisanu@ei.sanu.ac.rs
www.etno-institut.co.rs

Рецензент:
академик Војислав Становчић

Лектор:
Софија Милорадовић

Превод на енглески:
Јелена Чворовић
Маша Матијашевић
Љиљана Обренић

Техничка припрема и штампа:
Академска издања, Београд

Тираж:
500 примерака

Штампање публикације финансирано је из средстава
Министарства просвете и науке Републике Србије

Часопис Гласник Етнографског института САНУ индексиран је у:
DOAJ (Directory of Open Access Journals); SCIndeks (Српски цитатни индекс);
Ulrich's Periodicals Directory.
The Bulletin of Institute of Ethnography SASA is indexed in: DOAJ (Directory of Open Access
Journals); SCIndeks (Srpski citatni indeks); Ulrich's Periodicals Directory.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

39(05)

Гласник Етнографског института = Bulletin of the Institute of Ethnography /
главни и одговорни уредник Драгана Радојичић. – Књ. 1, бр 1/2 (1952) –
Београд : Етнографски институт САНУ (Кнез Михаилова 36/IV), 1952 –
(Београд : Академска издања). – 24 cm

Годишње

ISSN 0350-0861 = Гласник Етнографског института
COBISS. SR-ID 15882242

Садржај Summary

Јадранка Ђорђевић Црнобрња, <i>Тестаментално наслеђивање – само правна осмоза?</i>	7
Jadranka Đorđević Crnobrnja, <i>Testamental Inheritance – Just a Legal Osmosis?</i>	18
Jelena Čvorović, <i>Juvenile Marriages, Child Brides and Infant Mortality Among Gypsies in Serbia</i>	27
Јелена Чворовић, <i>Јувенилни бракови, децје невесте и смртност деце код српских Рома</i>	39
Annemarie Sorescu-Marinković, <i>Imagining the Past, Creating Identity: the Case of the Bayash</i>	45
Анамарија Сореску-Маринковић, <i>Бањаши – измишљање прошлости, стварање идентитета</i>	56
Maria Koumarianou, <i>'Nahni wa x fendik' (We and the Others): Negotiation of Multiple Identities in the Maronite Community of Cyprus</i>	61
Марија Кумаријану, <i>Ми и други: Преговори вишеструких идентитета у маронитској заједници на Кипру</i>	75
Сања Златановић, <i>Дискурзивно обликовање других: српска заједница југоисточног Косова у послератном контексту</i>	77
Sanja Zlatanović, <i>Discursive Construction of Others: The Serbian Community in Southeast Kosovo in the Post-War Context</i>	88
Срђан Радовић, <i>Политике и контраполитике идентитета и простора: случајеви са београдских улица након 2000. године</i>	99
Srdan Radović, <i>Politics and Counter-Politics of Identity and Space: Several Cases from Belgrade's Streets in the 2000s</i>	112
Маријана Митровић, <i>'Неподношљива лакоћа' (субверзије) национализма: естрадна тела у постсоцијалистичкој Србији</i>	125
Marijana Mitrović, <i>The 'Unbearable Lightness' (of the Subversion) of Nationalism: Bodies on Estrada in Post-Socialist Serbia</i>	137
Весна Трифуновић, <i>Постсоцијалистичка трансформација и нови облици идентификације у друштву Србије</i>	149
Vesna Trifunović, <i>Post-Socialist Transformation and New Forms of Identification in the Serbian Society</i>	160
Милина Ивановић-Баришић, <i>Сведочанство времена – афоризам</i>	171
Milina Ivanović-Barišić, <i>Testimony of the Time – Aforism</i>	180

Марија Копривица Лелићанин, Александра Шуваковић, <i>Језичке појаве у асиметричној институцијској интеракцији – случај Кол центра</i>	189
Marija Koprivica Lelićanin, Aleksandra Šuvaković, <i>Linguistic Aspects in Asymetrical Institutional Interaction – Call Center Case</i>	198
Ивица Тодоровић, <i>Жељинска ала. Резултати нових истраживања народних митолошких представа Жупе</i>	207
Ivica Todorović, <i>Ala from Zeljin. Results of the Recent Research of Folk Mythology in Zupa</i>	219
Goran Štrkalj, <i>Darwinian Medicine and 'Race': a Note on Education</i>	231
Горан Штркаљ, <i>Дарвинистичка медицина и 'раса': напомена о образовању</i>	237
Бранко Ћупурдија, <i>Миле Недељковић као истраживач друштвених, културних и етничких питања</i>	239
Branko Ćupurdija, <i>Mile Nedeljković as a Social, Cultural and Ethnic Issues Researcher</i>	247
Хроника Cronicle	
Александра Павићевић, <i>Хроника научног скупа Етнолошко-антрополошког друштва Србије, Гуча 1–2. октобар 2010.</i>	255
Научна критика и полемика Discussion and Polemics	
Соња Жакула, <i>Употреба појма „култура“ у студијама савремене српске културне политике</i>	257
Александра Павићевић, <i>Смрт, сузе, смех и моћ</i>	261
Милош Луковић, Marcin Lubaś, <i>Różnowiercy. Współistnienie międzyreligijne w zachodniomacedońskiej wsi. Studium z zakresu antropologii społeczno-kulturowej</i>	264

Ивица Тодоровић

Етнографски институт САНУ, Београд

ivica.todorovic@ei.sanu.ac.rs

Жељинска ала. Резултати нових истраживања народних митолошких представа Жупе*

У раду се износе резултати нових етнолошких истраживања спроведених у Александровачкој жупи и околним областима. Нагласак је, на овом месту, стављен на представе о митским бићима, односно о алама и змајевима, које у контексту прикупљене грађе заузимају једно од најистакнутијих места, представљајући специфичност разматране микро-регионалне целине, али и симбол локалног идентитета. Наиме, забележене су изузетно бројне и занимљиве варијанте предања и представа о жељинској али, која – као убедљиво најекспониранији митски ентитет – свакако представља оригиналну особеност Жупе.

Кључне речи:

народна митологија, нова етнолошка истраживања, Александровачка жупа и околне области, представе о митским бићима, але и змајеви, жељинска ала, особени садржаји, идентитет

Општи оквир

Основни циљ рада је илустративно изношење прелиминарних резултата нових етнолошких истраживања нематеријалне културне баштине Александровачке жупе и околних области – у контексту проучавања посебно наглашених, српских митолошко-религијских и идентитетских образаца.¹ Истраживања су се фокусирали на испитивање нарочито занимљивих семантичких целина, у распону од народних митолошких и религијских веровања до специфичних представа о пореклу, прошлости, историјским личностима (уп. Марковић 2002) итд. На овом месту су изнесене неке од најсликовитијих представа о митским бићима, односно алама и змајевима.² У

---

* Текст је резултат рада на пројекту Етнографског института САНУ бр. 177028: *Стратегије идентитета: савремена култура и религиозност*, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

¹ О Александровачкој жупи у општем смислу в. рецимо: Лутовац 1980; Лутовац 1976; Милинчић и Сандић 2006; Милинчић и други 2007.

² У истраживањима спроведеним током 2011. године сакупљено је мноштво информација од великог броја казивача из различитих села Александровачке жупе. Осим тога, у раду је

наредним радовима биће предочени и знатно комплекснији резултати нових истраживања наведене области, која је услед бројних разлога (и са различитих страна) посебно интересантна за савремену српску етнологију, почев од чињенице да је Жупа до сада недоспустиво мало истраживана.³

Између осталог, Александровачка жупа представља зону која у многим аспектима заузима централни положај са становишта српског етничког простора – пре свега уколико се он посматра у дијахронијском контексту – означавајући културно-географску целину у којој су се укрестили динарски утицаји са српског запада, с једне, и (не-динарски) утицаји са српског југа (уп. Лутовац 1980, 20), са друге стране. Осим тога, област Жупе, посматрана у ширем смислу, уједно је била и епицентар српске културе и државе у време владавине Лазара Хребељановића,⁴ непосредно пре Косовског боја 1389. године, који је директно предодредио историју, тј. будућност српске државе и српског народа у наредним вековима. У сваком случају, више је показатеља који нас упућују на потенцијал Александровачке жупе када је реч о сагледавању извесних карактеристичних, „централних“ особина српског етноса и одговарајућег етничког простора,⁵ а такав је случај и са митским обрасцима, односно митским ентитетима.

Представе о митолошким бићима

Разноликост митских ентитета и садржаја

Током истраживања, у области Александровачке жупе констатоване су бројне представе о митским бићима, почев од представа о али, змају, аждаји, змији чуваркући („баји“), вилама, вампирима, санђамама / „ђамама“, караконцулама, „ждрекавцима“, чумама, вештицама итд. Такође, забележене су и разноврсне народне представе о Богу и ђаволу, свецима, светом Сави,

---

изнесена и разматрана грађа коју је аутору уступио Завичајни музеј Жупе из Александровца; поменуто грађа прикупљана је током низа претходних година под покровитељством поменутог Музеја.

³ У контексту наведене чињенице, за нас су од посебне важности сви доступни текстови који су се бавили народним митолошким представама овог краја (в. Костић 1994).

⁴ Примера ради, у Александровачкој жупи су – осим бројних садржаја који говоре о Милошу Обилићу и Цару Лазару (в. Лутовац 1980, 17, 23; Милетић 2004, 9–22; Марковић 2002) – забележене савремене представе о средишњем културном, духовном и образовном значају манастира Дренча у Србији цара/кнеза Лазара и Стефана Лазаревића (уп. Марковић 2002, 236). Уосталом, „после дугог историјског и археолошког истраживања (И. Т.: в. напомену 60 у раду М. Марић) овог локалитета доказано је да је Дренча била дворска црква кнеза Лазара у време изградње Лазарице у Крушевцу“ (Марић 2006, 40). Такође уп. Тошић и Булић 2006.

⁵ Наиме, „у Жупи, као предеоној целини, посебно су се очували у народном обичајном животу и топонимима бројни архаични елементи, као трагови српског средњовековног живота“ (Стојанчевић 1972, 144). В. и непосредне примере у: Марковић 2002, 231–232 и даље.

Цару Лазару и Милошу Обилићу. Као што је већ наговештено, посебно бројне и садржајне су представе о али и змају, а пре свега о жељинској али, тако да ћемо се у овом раду – у складу са одговарајућим просторним ограничењима – превасходно позабавити изношењем различитих варијанти садржаја наведеног типа. Такође, разлог више за проучавање митолошког комплекса формираног око *жељинске але* представља чињеница да је овај ентитет истовремено – кроз различите манифестне изразе – прерастао у један од симбола локалног идентитета.

Жељинска ала

За веома распрострањене приче народа жупског краја заједнички је мотив о постојању неке але у жељинском језеру, на планини Жељин. Забележене су бројне и значењски разгранате представе о жељинској али, при чему на овом месту износимо само неке од њих (које су посебно илустративне са становишта овог рада), разврстане у неколико основних семантичких категорија.⁶

Жељинска ала и тутинска ала (представе о две але)

Са становишта посматрања жељинске але као локалног жупског симбола (и обележја локалног идентитета) посебно су занимљиве представе у којима се она – као заштитник Жупе – супротставља другим, непријатељски настројеним митским бићима. С тим у вези, посебно су заступљени садржаји у којима се жељинска ала помиње заједно са тутинском алом (уп. Костић 1994, 12). (1а) Примера ради, по једној причи, жељинска ала је била у Лукаревини да би узела вино. Када је полетела из Лукаревине, са пуним мешинама црвеног вина, напала ју је тутинска ала и потукле су се. Тутинска ала јој је пробушила једну мешину из које је исцурело црвено вино и просуло се на један брег, а он се и данас зове Црвени брег – по вину које је изашло из мешине жељинске але. А све то се десило због тога што је тутинска ала наручила од жељинске але да јој пошаље грожђе, шљиве и јабуке. Жељинска ала махне крилима и пошаље јој „глогиње, шипкиње и трњине“, а Жупи остави грожђе, јабуке и шљиве. Због тога је, по казивању, „настала свађа између две жене, односно але“. Ово је једна од типичних прича о жељинској али, у којима се она представља као доносилац берићета и добри заштитник Жупе (уп. Раденковић 2001в, 446–447). (1б) С друге стране, постоје варијанте у којима се и једној и другој али приписује тражење људских и животињских жртава. (1б1) Тако је жељинској али периодично на жртву приношена девојка, а (1б2) тутинској али су људи морали да приносе на жртву овна, чиме су је смиривали и она би почела да маше крилима и прави кишу, како би пашњаци били зелени. (1а) Такође, забележене су и бројне, другачије представе о томе

⁶ Као што је већ речено, осим верзија изнесених у овом раду, забележене су и многе друге варијанте, са низом разноврсних мотива. У складу са одговарајућим просторним ограничењем, друге верзије и додатна анализа дотичне проблематике биће изнесени у наредним студијама.

како су некада постојале две але. По једној верзији, прва ала је била на Жељину, а друга на Љу(к)тену. Прва је *желела* да се побију, а друга се *љутила*. И онда су се *поломиле* (она што је желела да се побију је дошла да деле мегдан) на месту које се сада зове Полом (ту се налазе ливаде, испод брда у атару Рогавчине). Тако су та три места добила имена. (1б) По другом казивању, на Копаонику код Трештенице било је неко језеро и у њему ала, која је била другарица але жељинске. Оне су се често дозивале. Рикне ала на Трештеници, рикне ала на Жељину, и са свих страна су доносиле берићет у Рокце и Криву Реку. Након што је погинула ала на Жељину, откопљала се стена и убила алу у Трештеници. Док су оне биле живе, било је и берићета – „један клас мерио је литру“.

Иако се често доводи у непосредну везу са жупским вином, треба нагласити да је, по бројним народним представама, жељинска ала заштитница целе Жупе, а не само винограда (Костић 1994, 12). По једном казивању, у жупским предањима се „жељинска и тутинска ала стално трве“, при чему се у причама наведеног типа жељинска ала представља као локални заштитник, док је тутинска ала увек зла. Примера ради, по већ забележеним представама, када би жељинска ала одлазила негде на дужи време („негде на Копаоник“), онда би се зле силе светиле Жупи и долазило би до непогода са градом (Костић 1994, 14). У општем смислу, може се рећи да бројне представе о жељинској али описују стање благостања и идеалних временских услова, односно извесну врсту рајског стања и златног доба.⁷ Међутим, у народним представама ово „рајско стање“ најчешће ремете или слични непријатељски ентитети (друге але и сродна бића) или, пак, претерана халапљивост але (често се помиње да је захтевала жртве) која на крају доводи до њеног уништења.

Представе о жељинској али и њеном уништавању (представе о али са амбивалентним особинама)

Међу забележеним садржајима, посебно су бројни управо они који говоре о уништавању але у језеру, услед амбивалентних особина које су довеле до одлуке о њеном убијању. (2а) Илустрације ради, по једном казивачу, планина Жељин је у облику седла, а на врху тог седла је било језеро у којем је живела ала и правила штету. Због тога су људи отишли код неке бабе-врачаре да је питају како да се реше але. Она им је рекла да направе коље и да га, зашиљено, окрену на доле, у воду, а одозго да закују даске. И када је ала хтела да изађе ноћу, набила се на то коље. Кажу да је Расина текла недељу дана крвава и тако је – по овој верзији – завршено са жељинском алом. (2б) По другом казивању, постојала је нека ала у Жељинском језеру која је доносила берићет овде, па су је неки људи заковали ексерима у језеру и она више није

---

⁷ По једном казивању, у време када је жељинска ала била заштитник Жупе – зрно грозда било је као волујско око; тикве су биле огромне, тако да се једна тиква видела с брда на брдо. Такође, у више верзија наглашава се да је ала „превлачила берићет у Жупу са других страна и из других држава“.

могла да изађе и погинула је. А од њене крви је настала Коњска река. Овде је некада могла да роди најбоља пшеница, јер је та ала доносила берићет из далека. (2в) По трећој верзији, ала је некада давно живела на планини Жељину, у језеру које је некада тамо постојало. Она је прождирала народ, стоку и све што се нађе у њеној близини. А у околини тог језера је јако добро рађала пшеница. Људи су желели да искористе ово место па су смислили начин да се језеро затвори тако да ала не може да изађе. У Јелакцима је, на брду званом Борје, растао „борјак“ и они реше да га исеку па да те греде одвуку како би затворили језеро. Тако су и урадили. Дванаест пари волова вукло је једну греду, а два пара су вукла један ексер, па су на крају успели да затворе језеро. Када је схватила да је затворена, ала је скакала и тако разбила главу, после чега су седам дана текле две крваве реке. После тога се ала није појављивала, али ни род више није рађао на том месту као што је било раније.

Атипичне представе о жељинској али.

Такође, забележене су и нестандардне представе о жељинској али, односно о сродним митским ентитетима. Ради илустративног предочавања различитих слојева разматраног митског комплекса, неопходно је навести и неке од верзија овог типа. (3а) По једном казивачу, његов прадеда – док је био на путу са коњем – чуо је неку вику и буку; када је погледао, видео је на путу змију дугачку тридесет метара, са звездом на глави. Куда је она пролазила, остајао је чист пут као да је брисан. Он је видео и како се дигла и одлетела. Прадеда је „од страха прецркао“ и боловао месец дана. По наведеном казивању, „он није знао да је то ала, а то је била жељинска ала“. (3б) Забележена је и прича о томе како је у једној великој пећини, „горе у Врбници“, некада, у давна времена, живела једна ала. Била је она и опасна и велика „као пола трафо-станице“. Због ње ноћу људи нису смели да мрдну даље од куће, јер би их ала одмах сачекала негде у мраку и појела. Људи из села су се једног дана договорили да оду да је сачекају и убију. Они су пошли према њој, поневши виле, мотике, косе. А када су стигли горе затекли су је како спава пред пећином. Умало се нису онесвестили када су је видели, али нису хтели да одустану од своје намере. Један човек ју је ударио мотиком, „кобајаги да се онесвести“, али „где да онесвестиш онолику главу као буре, они су је само пробудили“. Тада кренуше сви да је буше и ударају, а она је почела да бежи право према Себићима. Како је трчала, од оне силе земља се за њом рушила и тако је настала клисура. А „када је стигла доле, где је црква, ала је онде и липсала“. (3в) По једној причи, изнад села Ржанице „био је неки вулкан“, а после је на том месту настало језеро. У том језеру је боравила ала, односно „змија са ногама“. Та ала је прождирала животиње које су долазиле на језеро да пију воду, као и народ који се није чувао. У селу Дренча (испод тог језера) неки човек је имао јаког јунца, који се – када је одлазио на језеро – сукобљавао („тукао“) са алом која је излазила пред њега. Ала није могла ништа јунцу, јер је то био неки аловит јунац. Да би јунац победио алу, ковач из села Дренче досетио се и приковао два ножа на рокове јунцу. Са тако учвршћеним роговима јунац је отишао на воду, а ала је изашла из воде и ступила с њим у борбу. У тој борби јунац је пробоо алу, она је страшно

рикнула и онако прободена се вратила у језеро. Након тога, дуго време је из језера ишла крвава вода. И од тада, ова ала се више није појављивала. (Зг) Жељинска ала је из Жупе отишла у језеро код Блаца. Дуго се о њој ништа није чуло, али после неког времена у тој области је почела пшеница боље да класа, а сељаци су сакупљали више летине. Сматра се да им је то донела ала, као некада када је у Жупи клас пшенице био тежак сто грама. Међутим, мештани нису знали где се она налази, све док се на сред језера није појавио велики цвет. Тај цвет није могао нико да откине. Чим почне невреме, први гром је ударао у ово језеро. Рибе је било више него икада и људи су са чамцима почели да је лове. Али, чим би запловили из воде би почеле да излазе варнице, и нешто их је давило и потапало у воду, тако да су једва извличили живу главу. После тога су почеле да круже приче о али. Такође, сматрало се да је ту, на дну језера, закопано Немањино благо, и многи су истраживали ово језеро. Међутим, нико није успео да стигне до дна и ала је све посетиоце језера кажњавала потапањем. Прича се да су се због тога „небеске силе на њу наљутиле“, па су околна брда почела да се померају и истискују језерску воду, тако да се језеро смањило. По казивању, можда је тако и ала нестала, јер се више није појављивала на површини, „а и риба се више није патила као некад“.

Змајеви

У области Жупе такође су забележене и бројне представе о змајевима, које се често преплићу са представама о алама – али и аждајама и чудотворним змијама – због чега је њихово изношење и разматрање такође неопходно.⁸

Представе о летећем змају, без других елемената

(А1) По причању из Лесковице, казивачев деда је био поткивач, али је извесно време трговао бакром. Једне ноћи је у атару села Брезовице (општина Трстеник) ишао са кравама после поноћи. У једном тренутку краве су се зауставиле, а неко светло је кренуло у њиховом правцу и дошло два до три метра испред њих. Након тога, светло се подигло и отишло преко планине према Врњачкој Бањи. Казивач је нагласио да његова баба (која је, заједно са дедом, присуствовала овом догађају) „то и дан данас зове змај“.

Представе о змајевитом детету и повезани мотиви

(Б1) Постоји веровање да змајевито дете нико (осим мајке) не сме да види седам година. Ако се деси да има два таква детета, мајка не сме да их састави – да виде једно друго. Другим речима, ако један син дође, другог мора

---

⁸ О алама и змајевима у општем српском и словенском митолошком контексту в. у: Раденковић 2001а, 559–561 (*хала*) и Раденковић 2001б, 206–211 (*змај*). Такође в. и: Зечевић 2008, 256–260, 260–265; Чајкановић 1994, 256–262, 266–272; Бандић 2004, 162–164, 164–168; Петровић 1998, 6–7; Пантелић 1998б, 200–203.

негде да пошаље. У супротном, они би се поубијали. По казивању – „то су змајеви и они не смеју да знају један за другога“. (Б2) По једном казивању из Латковца, казивачицина ујна је родила змаја. Дечак је имао крила испод мишке, а старе жене су јој говориле да га не износи, како га нико не би видео седамнаест дана. Међутим, неке жене су биле радознале, а једна од њих и посебно упорна, захтевајући од мајке да јој покаже дете. И кад га је она видела, дете је скапало. А да је живело, у седмој години би одлетело. И град не би могао да бије, јер би то дете штитило цело село. (Б3) Иста казивачица је испричала и да је „скоро чула да се родило неко дете – прсти му као код жабе“, али „седамнаест дана живело и није преживело“.

Опште представе о змају

(Y1) У Жупи је забележено веровање да постоје „аловити људи“, као и „аловите змије“, које су називане змајевима. Куда та змија наведе облаке, они ту иду, а где не да – не могу да прођу. Она води и воду из поља када је поплава. Присутна је и представа о змају као змији која има крст на челу и која сузбија облаке. Веровало се да змај брани поља од града и велике поплаве, као и да живи по облацима. По појединим представама, змај има главу, тело и јако дугачак реп, а „изгледа као дебела змија са четвртастом главом“. (Y2) С друге стране, у Жупи је забележено и веровање да змајеви настају од људи, али змајевите могу бити и животиње. (Забележене су и занимљиве приче о змајевитим воловима и коњима. Опште присутно је и веровање да се орлови, као персонификације змајева, бију са алом.) Змајевилуди такође бране свој крај од природних непогода, пре свега од града. Са живим бићима углавном не контактирају и живе сами, а могу се уништити сечењем њихових крила. Такође је забележена и представа да жена не може да буде змај, док змај може бити новорођено, још незадојено дете. Верује се и да су змајеви велики љубавници, који – међутим – могу бити веома опасни за своје „жене“. По народним представама, змајеви се често појављују код извора и воденица.

Завршни осврт

Представе о алама (аждајама) и змајевима⁹ – као што је већ наглашено – свакако чине један од најприсутнијих аспеката жупских митолошких веровања, а у том смислу се истичу и у синтезама (уп. Бандић 2004, 163; Зечевић 2008, 260). С тим у вези, на овом месту су изнесени посебно илустративни и инспиративни садржаји, почев од особених (пре свега за

---

⁹ У Жупи се у појединим представама жељинска ала назива *аждајом*, којој се приписују идентичне особине (уп. Чајкановић 1994, 261). Аналогно томе, и „народ у источној Србији је веровао да аждаја предводи облаке са градом (замењује алу)“ (Пантелић 1998а, 5). Исто тако, у митолошким представама балканских Словена чести су мотиви аждаје која чува језеро или извор и не да никоме да пије из њих (Krstić 1984, 24).

Жупу и околне области карактеристичних) представа о жељинској али,¹⁰ које се, квалитативно посматрано, наслањају на представе о змајевима (уп. рецимо Петровић 2000, 70). У контексту прикупљених и доступних података, жељинска ала се пре свега представља као владар атмосферских појава, са примарном функцијом заштитника своје области.¹¹ Она доноси берићет (в. 1а, 1б, 2б, 2в, 3г) и брани Жупу од непријатељски настројених митских бића (1а),¹² па отуда представља и важно обележје локалног идентитета.¹³ Штавише, представе о њој се шире и до једне врсте националног представника и заштитника,¹⁴ аналогно добро познатим релацијама митског језика који Турке идентификује као але, а Србе као змајеве (в. Чајкановић 1994, 261, 272). То се путем одговарајуће семантичке анализе, као и непосредних исказа самих казивача, лако преноси на квалитативну суштину односа жељинске и тутинске але. У наведеном смислу, представе о жељинској али се у многим аспектима могу повезати и са стандардним српским представама о змајевима као национално свесним бићима (уп. Петровић 2000, 354; Чајкановић 1994, 272). С друге стране, оне се могу повезати и са општим словенским представама, које су такође базиране на непосредној повезаности змајева са водом (уп. Гура 2005, 216–219). Истовремено, змајеви су, као и жељинска ала, бранитељи свог простора и борци против недобронамерних (комплементарних) митских бића, владара суседних / других области, који доносе непогоду и уништавају берићет (уп. рецимо Петровић 2000, 361).¹⁵

Осим тога, жупска предања и представе о жељинској али (као и о змајевима) у себе укључују читав низ разноликих мотива и митема, са извесним елементима космогонијског типа (уп. представе 1а, 1а, 3б, 3г, када је реч о настанку појединих места – брегова / брда, ливада, река, клисура – у жупском крају). Примера ради, мотив истицања (из воде / језера на врху Жељина / космичке планине) неколико река¹⁶ које су настале од крви жељинске але (в. 2а, 2б, 2в, 3б, 3г) је у овом смислу посебно илустративан. На

---

¹⁰ Када је реч о сродним митолошким представама, в. пре свега: Раденковић 2001а, 559–560; Павловић 1941, 295.

¹¹ По једној народној представи, сви облаци који су лоши оду низ Ибар и низ Мораву, јер ала не дозвољава да облаци пређу у Жупу.

¹² Осим овде изнесених примера, забележене су и бројне представе у којима се *жељинска ала* сукобљава са другим, непријатељски настројеним бићима, на пример са *алом станишинском*.

¹³ Примера ради, бројна казивања помињу жељинску алу у смислу симбола жупског вина (уп. представу 1а), као најпрепознатљивијег производа/обележја Жупе.

¹⁴ По једној верзији, ала је из свих држава доносила берићет у Србију (што је засметало Латинима који су дошли да је убију).

¹⁵ С друге стране, и када је реч о негативним аспектима, својства змајева и ала често се преплићу. Између осталог, „змај који прождире људе најчешће је вазан за дубоке стајаће воде (уп. аждаја, водени бик, ламја, хала)“ (Раденковић 2001б, 208).

¹⁶ Различите варијанте говоре о различитом броју река, од једне до више њих. По једном казивању, „све три реке које истичу из језера на Жељину – Расина, Коњска река и Предолска – текле су три месеца крваве“, након смрти але.

ове мотиве се надовезују и садржаји који планину Жељин (истовремено и извориште митски брементите реке Расине; уп. Милинчић и други 2010, 19) представљају као једну врсту космичке планине и средишта света (уп. Елијаде 2003, 87–103; Елијаде 1999, 28–63), боравишта натприродног бића од изузетног значаја (уп. и Чајкановић 1994, 268). У наведеном смислу такође можемо тумачити и друге митске конотације жељинске але; рецимо – по једној од забележених верзија – наводи се да је живела у језеру на Жељину, „које је било мало али веома дубоко“, а по другој варијанти, „жељинска ала је живела у језеру без дна“.

Поред тога што непосредно влада олујним ветром, жељинска ала је представљена и као господар воде, тј. одговарајућег богатства (Зг)¹⁷ и – слично змају – водене стихије у најширем смислу речи (уп. У1).¹⁸ Представе о њој садрже – осим новијих елемената – и веома архаичне садржаје универзалног типа¹⁹ (који, свакако, превазилазе оквире локалне географије и потенцирају опште митске релације, на пример *култура – природа и своје – туђе*; уп. Bandić 1997, 193–201), а у Жупи је забележен и значајан број очигледно архаичних представа о змајевима.²⁰ С друге стране, поједини елементи жељинску алу повезују и са древним представама о владару атмосферских појава (чије карактеристике уочавамо већ у старобалканским протоцивилизацијама; уп. Тодоровић 2005, поглавље VII: 289–291, 310 итд; Чајкановић 1994, 262; Тодоровић 1997; Тодоровић 2004б, 212–215; Тодоровић 2004а, 172–174).

У сваком случају, разматрани комплекс, чије смо фрагменте и варијанте представили у овом кратком тексту, поседује више семантичких слојева. Посебно инспиративно је питање расветљавања *порекла* различитих садржаја и митема који сачињавају наведени митски комплекс. И у овом смислу, обимна прикупљена грађа²¹ је веома захвална за анализу, исто као и у контексту анализирања базичне митске *структуре* предоченог комплекса,

¹⁷ Исто тако, по једном казивању, из језера су (у време док је ала била жива) излазили овнови, коњи, волови.

¹⁸ По једном казивању, жупска ала је код села Будиловине изашла („превалила“) и изазвала да вода из језера поплави и опустоши ово село, чији су становници морали да оду. У другој причи, пак, жупска ала прориче да ће наредне године бити много града и да ће доста људи настрадати од грома. Осим тога, у већем броју представа је забележено веровање да ала предводи олују, град, провалу облака. О води у архетипском митском контексту в. Тодоровић 2004а, 181–193.

¹⁹ Између осталог, „кроз наше епско стваралаштво као митолошки лајтмотив преноси се идеја о симболичком убиству змије“, и „реч је о представи која је добро позната у готово свим древним митологијама“ (Петровић 2000, 341). А у вези с митологијом и симболичком гутања/прождирања (в. 1б1, 2в, 3б, 3в) уп. и Чајкановић 1994, 258; Прор 1990, 345–346.

²⁰ Примера ради, представа о змајевима који су истовремено и блиски рођаци и најљући противници (Б1) веома је архаична (Прор 1990, 336; в. и Тодоровић 2009, 75–77). Исто тако, и употреба броја седамнаест (Б2, Б3) такође указује на веома архаична веровања (уп. Будимир 1969, 216) итд.

²¹ На овом месту је изнесено само неколико илустративних примера. В. напомену 7.

чије је географско тежиште западни део Жупе. С друге стране, наведени митолошки оквир се у извесним сегментима укршта са комплексом предања о јастребачком змају²², Милошу Обилићу, Царици Милицы, Цару Лазару и другим косовским јунацима (уп. Марковић 2002, 46), карактеристичном више за источни део Жупе; за овај део се везују и разгранате представе о непосредном пореклу Милоша Обилића из те области (првенствено Мрмош и Лаћислед).²³ Управо сагледавање семантичких релација два наведена, кључна жупска митолошка комплекса – као два основна симбола и упоришта локалног идентитета – представља и један од најзначајнијих задатака будућих истраживања.²⁴

Литература и извори:

- Vandić, Dušan. 1997. *Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko*. Београд: XX век.
- Бандић, Душан. 2004. *Народна религија Срба у 100 појмова*. Београд: Нолит.
- Будимир, Милан. 1969. *Са балканских источника*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Гура, Александар. 2005. *Симболика животиња у словенској народној традицији*. Београд: Бримо, Логос, Александрија.
- Елијаде, Мирча. 1999. *Слике и симболи*. Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Елијаде, Мирча. 2003. *Свето и профано*. Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Зечевић, Слободан. 2008. *Српска етномитологија*. Београд: Службени гласник.
- Костић, Здравко. 1994. *Легенде винородне Жупе*. Александровац: Металограф.
- Krstić, Branislav. 1984. *Indeks motiva narodnih pesama balkanskih Slovena*. Београд: SANU – posebna izdanja knj. DLV, Odeljenje jezika i književnosti knj. 36.
- Кулишић Ш., Петровић П. Ж., и Н. Пантелић. 1998. *Српски митолошки речник*. Београд: Етнографски институт САНУ, Интерпринт.

---

²² Конкретни примери (када је реч о јастребачком змају) биће представљени у опширнијој студији. По С. Петровићу, „Јастребац је епицентар новије српске митологије“ (Петровић 2000, 351). Уп. и: Чајкановић 1994, 271–272.

²³ О митолошким садржајима који говоре о Милошу Обилићу као о змајевитом јунаку (у српским народним представама) в. рецимо у: Петровић 2000, 354–356, 361–362, 352–353 итд.

²⁴ У сваком случају, прикупљена грађа већ сада у потпуности реafirмише значај истраживања Жупе (у конкретном, локалном смислу), али и значај непосредних етнолошких теренских истраживања (у најопштијем смислу ове синтагме).

- Лутовац, Милисав В. 1980. *Жупа Александровачка – Антропологеографска испитивања*. Београд: Српски етнографски зборник 93, Одељење друштвених наука САНУ.
- Лутовац, Милисав В. 1976. „Жупски Александровац“. *Гласник Српског географског друштва*, свеска 56, бр. 2, 3–12.
- Марић, Марија. 2006. „Археолошки локалитети на територији Жупе александровачке“. *Жупски зборник* 1, 27–44.
- Марковић, Милош. 2002. „Топоними у Жупи везани за Лазара, Милицу и Милоша“. *Митолошки зборник* 5, 229–249.
- Милетић, Томислав. 2004. „Мрмош село Милоша Обилића“. Крушевац: Историјски архив – Крушевац.
- Милинчић, Мирољуб и други. 2007. „Општина Александровац – доминантне насеобинско-популационе карактеристике“. *Жупски зборник* 2, 45–64.
- Милинчић, Мирољуб и Дејан Сандић. 2006. „Општина Александровац – положај, основна обележја и однос према окружењу“. *Жупски зборник* 1: 9–26.
- Милинчић, Мирољуб и други. 2010. „Речна мрежа општине Александровац“. *Жупски зборник* 5, 17–27.
- Павловић, Радослав Љ. 1941. *Подибар и Гокчаница*. Београд: Српска краљевска академија, Српски етнографски зборник књ. LVI, Насеља и порекло становништва књ. 30.
- Пантелић, Никола. 1998а. „Аждаја“. У *Српски митолошки речник*, уредници Шпиро Кулишић, Петар Ж. Петровић, Никола Пантелић, 5–6. Београд: Етнографски институт САНУ, Интерпринт.
- Пантелић, Никола. 1998б. „Змај“. У *Српски митолошки речник*, уредници Шпиро Кулишић, Петар Ж. Петровић, Никола Пантелић, 200–203. Београд: Етнографски институт САНУ, Интерпринт.
- Петровић, Петар Ж. 1998. „Ала“. У *Српски митолошки речник*, уредници Шпиро Кулишић, Петар Ж. Петровић, Никола Пантелић, 6–7. Београд: Етнографски институт САНУ, Интерпринт.
- Петровић, Сретен. 2000. *Систем српске митологије*. Ниш: Просвета.
- Проп, Vladimir. 1990. *Historijski korijeni bajke*. Svjetlost: Sarajevo.
- Раденковић, Љубинко. 2001а. „Хала“. У: *Словенска митологија. Енциклопедијски речник*, уредници Светлана М. Толстој и Љубинко Раденковић, 559–561. Beograd: Zepther Book World.
- Раденковић, Љубинко. 2001б. „Змај“. У: *Словенска митологија. Енциклопедијски речник*, уредници Светлана М. Толстој и Љубинко Раденковић, 206–211. Beograd: Zepther Book World.

- Раденковић, Љубинко. 2001в. „Митолошки господари градоносних облака. Словенске паралеле“. *Зборник Етнографског музеја у Београду 1901–2001*, 445–453.
- Стојанчевић, Видосава. 1972. „Становништво и обичаји крушевачког краја у 19. веку“. У *Крушевац кроз векове*, уредник Адам Стошић, 143–166. Крушевац: Народни музеј.
- Тодоровић, Ивица. 1997. „Риба у обичајима и веровањима становништва источне Србије“. *Етно-културолошки зборник III*, 233–238.
- Тодоровић, Ивица. 2004а. „Феноменологија воде – општи митско-обредни контекст“. *Бдење 7*, 165–195.
- Тодоровић, Ивица. 2004б. „Прилог реконструкцији базичног митолошког кода српске народне религије – Митска бића Тамнаве“. *Гласник Етнографског института САНУ LII*, 205–225.
- Тодоровић, Ивица. 2005. *Ритуал ума – значење и структура литијског опхода*. Београд: Етнографски институт САНУ – посебна издања књ. 53.
- Тодоровић, Ивица. 2009. *Света структура – Трагање за јединственом основном културних феномена*. Београд: Етнографски институт САНУ – посебна издања књ. 71.
- Тошић, Гордана и Дејан Булић. 2006. „Нови прилози проучавању манастира Дренча“. *Жупски зборник 1*, 45–64.
- Чајкановић, Веселин. 1994. *Стара српска религија и митологија*. Београд: Група издавача.

Ivica Todorovic

Institute of Ethnography SASA, Belgrade
ivica.todorovic@ei.sanu.ac.rs

Ala from Zeljin. Results of the Recent Research of Folk Mythology in Zupa*

The paper presents the results of the recent ethnological research, conducted in Aleksandrovačka Zupa and other areas. In this paper, the emphasis has been placed on notions on mythical beings, i.e. *alas* and dragons, which in the context of the materials collected take up one of most prominent positions, indicating the specific nature of the micro-regional unit, but also a symbol of the local identity. Namely, there are recordings of numerous and extremely interesting variations of the myth and ideas on the ala from Zeljin which, as the definitely most exposed mythical entity, is certainly a Zupa-specific property.

Key words:

folk mythology, recent ethnological research, Aleksandrovačka Zupa (district) and nearby areas, conceptions on mythical beings, *alas* and dragons, the *ala* of Zeljin, specific content, identity

General framework

The goal of the paper is to provide an illustrative presentation of preliminary results of the recent ethnological research of spiritual cultural heritage of Aleksandrovačka Zupa and nearby areas – in the context of studying separately emphasized Serb mythological-religious and identity-related patterns.¹ The research was focused on some exceptionally interesting semantic units, ranging from mythical and religious folk beliefs to specific ideas on the origin, past, historical figures, etc. (compare Markovic 2002), etc. Here we can find some very picturesque ideas about mythical beings, i.e. *alas* and dragons.² In the papers to follow we shall present

---

* The text is the result of the work on the project of the SASA Ethnographic Institute No. 177028: *Identity strategies: contemporary culture and religiousness*, financed by Serbian Ministry of education and science.

¹ About Aleksandrovačka Zupa in generals, see, for instance: Lutovac, 1980; Lutovac 1976; Milincic and Sandic 2006; Milincic and others 2007.

² In the research conducted in 2011, plentitude of information was compiled from a large number of story-tellers from various villages from Aleksandrovačka Zupa district. Apart from this, the paper also presents and discusses materials kindly extended to the author by the County Museum.

even more complex results of the recent research of the said area, which is, for various reasons (and from various sides) especially interesting for Serb ethnology, starting from the fact that Zupa has so far been subject to impermissibly little research.³

Among other things, Aleksandrovačka Zupa is a zone which, in many aspects, occupies the central position from the standpoint of Serb ethnic space – primarily if it is regarded in diachronic context – marking a cultural and geographic unit in which Dinaric influence from the Serb West was hybridized with (non-Dinaric) influence from the Serb South (compare with Lutovac, 1980, 20). Apart from this, the Zupa district, regarded in broader sense, was at the same time the epicenter of Serb culture and state in the period of reign of Lazar Hrebeljanović⁴, immediately prior to the Battle of Kosovo in 1389, which determined the history, i.e. future of the Serb state and Serb people in the following centuries. In any case, there are numerous indicators which direct us to the potential of Aleksandrovačka Zupa, which is also the case with mythical patterns, i.e. mythical entities.⁵

Conceptions about mythical beings

Diversity of mythical entities and content

During the research, numerous notions on mythical beings have been observed in Aleksandrovačka Zupa District, starting from the conceptions about the *ala*, dragon, *azdaja* (basilisk, water dragon), home-protecting snake (*baja*), fairies, vampires, *sandjamas/djamas*, *karakondzulas*, *zdrekavcis*, *cumas*, witches, etc. Various folk conceptions on God and the devil, saints, St. Sava, Prince Lazar and Milos Obilic were also recorded. As it has already been hinted, conceptions about the *ala* and dragon, primarily on the *ala of Zeljin*, are especially numerous and revealing; thus, this paper – in accordance with the relevant limitations of space – will primarily treat records of different content of the given type. Also, the fact that this entity simultaneously – through various expressions of manifestation – became one of the

---

The said materials have been collected over the period of several previous years, under the auspices of the said Museum.

³ In the context of the stated fact, we deem all available texts treating the issue of folk mythological conceptions of the area extremely important (see Kostic 1994).

⁴ For example, in Aleksandrovačka Zupa, apart from considerable content on Milos Obilic and Car Lazar (see Lutovac 1980, 17, 23; Miletic, 2004, 9–22; Markovic 2002) contemporary notions were collected about the importance of Drenca Monastery in the Serbia of the Emperor/Prince Lazar and Stefan Lazarevic as the cultural, spiritual and educational centre (compare: Markovic, 2002, 236). In any case, “after a long period of historical and archeological research (I. T.: see footnote 60 in the paper of M. Maric) on this site, it was proved that Drenca was the court church of Prince Lazar at the time of construction of Lazarus’ church in Krusevac” (Maric 2006, 40). Also compare Totic and Bulic 2006.

⁵ Namely, “in Zupa as a geographical unit, numerous archaic elements were separately preserved in folk customs, traditions and toponyms, as traces of life in medieval Serbia”. (Stojancevic, 1972, 144). Also see direct examples in: Markovic 2002, 231–232 etc.

symbols of the local identity was yet another reason to study the mythological complex developed around the *ala of Zeljin*.

The ala of Zeljin

The common motif in the very widespread folk stories of the Zupa district is the existence of an *ala* in Lake Zeljin, located at the mountain of Zeljin. Numerous conceptions about the *ala of Zeljin* were recorded, quite versatile in meaning; here we state but a few (which are especially illustrative from the stand point of this paper), classified in several basic semantic categories.⁶

The ala of Zeljin and the ala of Tutin (conceptions on the two alas)

From the standpoint of observing the *ala of Zeljin* as a local symbol of Zupa (and a mark of the local identity), conceptions in which the *ala* – as the protector of Zupa – confronts other hostile mythical beings are especially interesting. In these terms, content in which the *ala of Zeljin* is mentioned together with the *ala of Tutin* are most frequent (compare Kostic 1994, 12). (1a) For example, according a story, the *ala of Zeljin* was in Lukarevina to take some wine. When it took off from Lukarevina with bellows full of wine, it was attacked by the *ala of Tutin*, and the two *alas* fought. The *ala of Tutin* ruptured a bellows and the red wine leaked out of it onto a hill, which is nowadays called *Crveni Breg* (Red Hill), after the wine which was spilled from the bellows of the *ala of Zeljin*. And all this happened because the *ala of Tutin* had ordered the *ala of Zeljin* to send it grapes, plums, and apples. The *ala of Zeljin* flapped its wings and sent it hawthorn berries, dog-rose hips, and sloe berries, leaving grapes, apples, and plums in Zupa. This is why, according to the legend, “how this argument between the two women, i.e. *alas*, started”. This is one of the typical stories about the *ala of Zeljin* in which it is depicted as the one who brings plentiful yields and the good protector of Zupa (comp. Radenkovic 2001v, 446-447). (1b) On the other hand, there are variants in which both *alas* are said to have requested animal and human sacrifice (1b1). Thus, the *ala of Zeljin* was periodically offered a sacrifice of a young girl, while (1b2) the *ala of Tutin* was offered rams as sacrifice to pacify it, so it would start flapping its wings and making rain, so as to keep pastures green (1a). However, there are numerous different conceptions on the existence of the two *alas*. According to one version, there was one *ala* in Zeljin and another one in Lju(k)ten. The first one wanted to have a fight, while the second did not. So they “crashed” (the one that wanted to have a fight went to the other one to fight) at a place which is nowadays called Polom (covered in meadows below a hill in Rogavcine district). This is how the three places got their names (1b). According to another story, there was a lake in Kopaonik near Treštenica, populated by an *ala*, a friend of *the ala of Zeljin*’s. The two of them frequently called one another. The *ala of Treštenica* would roar, the *ala of Zeljin* would roar back. Thus, they brought success to Rogci and Kriva reka from all sides. After the

---

⁶ As it has already been said, apart from the versions given in this paper, there are numerous other variants recorded, with a range of most versatile motifs. In accordance with the relevant limitation of space, other versions and additional analysis of the issue will be presented in future studies.

ala of Zeljin was killed, a rock slid downhill and killed the *ala of Trestenica*. While they were alive, yield was plentiful – “an ear of wheat would weigh one liter”.

Even though it is frequently directly associated with the wine produced in Zupa, it should be emphasized that, according to numerous folk conceptions, the *ala of Zeljin* is the protector of the whole district, not only the vineyard (Kostic 1994, 12). According to a story, “the *ala of Zeljin* and the *ala of Tutin* are always fighting”; in the stories of this type, the *ala of Zeljin* is presented as the local protector, while the *ala of Tutin* is always wicked. For example, according to already recorded conceptions, when the *ala of Zeljin* would have to go there for a longer time (“to a place somewhere in Kopanik”), evil forces would have their vengeance against Zupa and there would be storms with hail (Kostic, 1994, 14). Generally, we can say that numerous conceptions of the *ala of Zeljin* describe a state of general welfare and ideal weather conditions, that is, a certain paradise-like state from the Golden age.⁷ However, this “paradise-like state” in folk conceptions is most frequently disturbed by either similar hostile entities (other *alas* and related entities) or excessive gluttony of the *ala* (it is frequently said that it requested sacrifice) which, in the end, causes its destruction.

Conceptions about the ala of Zeljin and its destruction (conceptions about the ala with dual traits)

In the content recorded, that speaking of the death of the *ala* in the lake due to its dual traits which led to the decision that it should be killed is especially frequent (2a). To illustrate this, according to a source, the mountain of Zeljin is shaped as a saddle, on top of which there was a lake, populated by the *ala* which was inflicting damage. This is why the people went to an old witch to ask her how to get rid of the *ala*. The witch told them to sharpen a stake and put it in water with the point turned downwards, and to nail some boards on top of it. Thus, when the *ala* wanted to come out at night, it impaled itself onto the stake. They say that blood, not water, was flowing in the river Rasina for a week, and this is how this version explain the end of the *ala of Zeljin*. (2b) According to another story, there was an *ala* in Zeljin lake, which bought success and good yield here, so that some people nailed it down in the lake, and it could not come out any more; this is how it died; and the Konjska river was made from its blood. Here is where once wheat was best, because the *ala* brought good yield from far away (2v). According to the third version, the *ala* once lived in the mountain of Zeljin, in the lake which was once there. It devoured people, cattle, and everything it could reach, but wheat was plentiful in the vicinity of the lake. People wanted to make a good use of the place, so they found a way close the lake so that the *ala* can no longer go out. In Jelakci, on a hill named Borje, there was a pine forest, so they decided to cut it down, make boards and bring them down to the lake and cover it. They did as planned. They needed 12

---

⁷ According to a story, at the time when the *ala of Zeljin* was the protector of Zupa – a grape was as big as an ox’s eye, pumpkins were so big that standing on one hill you could see a pumpkin on the other; also, in several versions it is emphasized that the *ala* “pulled good yield to Zupa from other places and from other states”.

pairs of oxen to pull a board, two pairs to pull a nail; finally they managed to cover the lake. When it realized it was closed in the lake, the *ala* started jumping and that is how it fractured its head; two rivers of blood were running out after that for a week. The *ala* was not seen after this; however, the yield in the place was also not as good as it used to be.

Non-typical conceptions about the ala of Zeljin

There are also non-standards conceptions about the *ala of Zeljin*, i.e. on related mythical entities. To illustrate various strata of the discussed mythical complex, it is necessary to state some of those versions (3a). According to a source, his great-grandfather, while traveling on a horse, heard some bellowing noise. When he looked closer, on the road was a 30-meter long snake with a star on the forehead. Where it passed the road was clean, as if wiped. He also saw it take off and fly away. The great-grandfather was scared to death and wan in bed sick for the following month. According to this source, “he did not know this was an *ala*, and this one was the *ala of Zeljin*. (3B) A story was also recorded of how long time ago an *ala* used to live in a big cave, ‘up there in Vrbnica’. It was dangerous and “as big as half the transformer station”. It was the reason why the people could not leave their homes at night, because it would wait for the victim somewhere in the dark and eat them up. One day, the people from the village agreed that they should get it and kill it. They started towards it, taking their scythes, pitchforks, and hoes with them. When they got there, they found the *ala* sleeping in front of the cave. They almost fainted when they saw it, but they did not want to give up their plans. A man hit it with a how, “just like that, to knock it out”, but “how can you knock out a head like that? It was as big as a barrel! They just woke it up”. Then everyone started hitting it and stabbing it, and it started running away towards Sebici. As it was running, the earth was crumbling from its strength, which is how the canyon was made. And “when it reached the bottom, where the church is, this is where the *ala* died”. (3v) According to a story, up the hill from the village of Rznice “there was a volcano”, which is where later on a lake emerged. In this lake there was an *ala*, that is, “a snake with legs”. This *ala* was devouring animals which came to the lake for water, as well as insufficiently precautious people. In the village of Drenca (below the lake), there was a man who had a strong bull-calf which – when going to the lake – had fights with the *ala* which would confront him. The *ala* could not harm the bull-calf, because it was itself of *ala* origin. To help the bull-calf win over the *ala*, the blacksmith from the village of Drenca had an idea and attached two knives to the bull-calf’s horns. With his horns thus reinforced, the bull-calf went to the lake, and the *ala* came out of water and started fighting with it. In the battle, the bull-calf stabbed the *ala* which roared frighteningly and went back into the lake, stabbed. After that, water mixed with blood was flowing out of the lake for a long time. And the *ala* was never seen from that moment on. (3g) The *ala of Zeljin* left the Zupa and went to the lake in the vicinity of Blace. For a long time there was no news about it; however, after a while wheat became more plentiful in that region, and the farmers harvested more yields. It is believed that this was thanks to the *ala*, as once used to be in Zupa, when an ear of wheat weighed as much as 100 grams. The villagers did not know where the *ala* was located until one day a giant flower surfaced

in the lake. No one could pick this flower. When the first storm started, the first lightning struck in the lake. Fish was more plentiful than ever, and the people started fishing using boats. But, as soon they would set off, the water would start sending sparks, and there was something which pulled them in the water and tried to drown them, so they barely came back alive. This gave rise to stories about the *ala*. There was also a conception that Nemanja's fortune was dug in at the bottom of the lake; many tried to find it. However, nobody got to the bottom, and the *ala* would drown all visitors to the lake, to punish them. There is a story that the "heavenly forces" became angry with the *ala* because of this, so that the nearby hills started moving and squeezing the lake water out, so that the lake shrunk. According to this source, it is possible that this is how the *ala* perished, as it never emerged on the surface again, "and fish stopped breeding like it used to".

Dragons

In Zupa district there are also numerous conceptions about dragons, which semantically frequently coincide with the conceptions of *alas* – but also *azdajas* and *miraculous snakes* – which is why it is necessary present and discuss them as well.⁸

Conceptions about the flying dragon, without other elements

(A1) According to a source from Leskovica, his grandfather was a farrier, but used to trade in copper for a while. One night, in the vilage area of Brezovica (municipality of Trstenik), he was walking after midnight with his cows. In a moment the cows stopped, and there was some light going in their direction. It stopped some 2-3 meters away from them. After that, the light went up and over the mountain towards Vrnjacka Banja. The source said that his grandmother (who had witnessed the event with his grandfather) "still calls it the dragon".

Conceptions about the dragon-child and related motifs

(B1) There is a belief that nobody (except for his mother) may see a dragon child for seven years. If there are two children of the kind, the mother must not put them together so that they can see each other. In other words, if one son comes back, the other one has to go away. If this is not so, they would kill each other. According to a source – "these are dragons and they must not know about each other", (B2) According to a source from Latkovci, the woman's aunt had had a dragon-child. The boy had wings under his armpits, and old women told his mother not to bring him out, so that nobody could see him for 17 days. However, some women were curious, and one of them was especially persistent, requesting to see the child. And when she set her eyes on him, the boy died. And had it lived, it would have flown away at the age of 7. And there would be no hail, because the child would be

---

⁸ *About alas and dragons* in the general Serb and Slav mythological context see in: Radenkovic, 2001a, 559–561 (*hala*) and Radenkovic 2001b, 206–211 (*dragon*). Also see in: Zecevic 2008, 256–260, 260–265; Cajkanovic 1994, 256–262, 266–272; Bandic 2004, 162–164, 164–168; Petrovic 1998, 6–7; Pantelic 1998b, 200–203.

protecting the village. (B3) The same source said that she “recently heard that a child was born – his toes are like a frog’s”, but, “he lived for 17 days only and then perished”.

General conceptions about dragons

(Y1) In Zupa there is a belief that there are “*ala*-people”, as well as “*ala*-snakes” that were called dragons. Clouds will follow the snake where it leads them, and cannot pass where it does not allow them. It also leads outside waters in floods. There is also a notion of the dragon as a snake with a cross on its forehead, which drives clouds away. It was believed that the dragon protects the fields from hail and major floods, and that it resides in the sky. According to some conceptions, the dragon has a head, a body, and a very long tail, and “looks like a fat snake with a square head”. (Y2) On the other hand, in Zupa there is also a belief that dragons are created from human beings, but that there are animals which may also have this dragon quality (there are interesting stories about dragon-oxen or dragon-horses. There is also a general belief that eagles as personification of dragons fight against the *ala*). Dragon-men also protect their whereabouts from natural disasters, primarily from hail. They mostly do not get in touch with human beings and live alone; they can be destroyed by cutting off their wings. There is also a conception that a woman might not be a dragon, while a newborn may be a dragon. It is also believed that dragons are great lovers who – however – may be very dangerous for their wives. According to the folk conception, dragons frequently appear by water springs and water-mills.

Final considerations

The conceptions about *alas* (*azdajas*) and dragons⁹ – as it has already been emphasized – are certainly one of the most frequently occurring aspects of mythological beliefs in Zupa; in this sense, they are also fraught with synthesis (comp. Bandic 2004, 163; Zecevic 2008, 260). In these terms, here we have stated especially illustrative and inspiring content, starting from specific conceptions (first of all characteristic of Zupa and nearby districts) about the *ala of Zeljin*¹⁰, which – in qualitative terms – rely on the conceptions about dragons (comp. e.g. Petrovic 2000, 70). In the context of data available and collected, the *ala of Zeljin* is primarily perceived as the force behind atmospheric phenomena, with protection of the popula-

---

⁹ In some conceptions in Zupa, the *ala of Zeljin* is called the *azdaja* which is ascribed identical properties (comp. Cajkanovic 1994, 261). In analogy to this, “people in East Serbia believed that the *azdaja* leads clouds with hail (replaced the *ala*)” (Pantelic 1998a, 5). Also, in mythological conceptions of the Balkan Slavs, there are frequent motives of the *azdaja* guarding a water spring or a lake, not allowing anyone to drink from it (Krstic 1984, 24).

¹⁰ When it comes to related mythological conceptions, see firstly: Radenkovic 2001a, 559–560; Pavlovic 1941, 295.

tion of the area as its primary function.¹¹ It brings fruitful yield, (see 1a, 1b, 2b, 2v, 3g) and protects Zupa from hostile mythical beings (1a),¹² which is why it is a significant feature of the local identity.¹³ Furthermore, conceptions about it grow to a sort of a representative and protector of the nation,¹⁴ in analogy to the well-known relations of mythical language which identify Turks as *alas* and Serbs as dragons (see Cajkanovic 1994, 261, 272), which is transferred easily – both in the stories of story-tellers themselves and through an appropriate semantic analysis – to the qualitative essence of the relationship between the *ala of Zeljin* and *ala of Tutin*. In these terms, the conceptions about the *ala of Zeljin* may in many aspects be related to the standard Serb conceptions about dragons as nationally aware beings (compare Petrovic 2000, 354; Cajkanovic 1994, 272). On the other hand, they may be linked to general Slav conceptions which are also based on direct links between dragons and water (compare Gura 2005, 216–219). At the same time, dragons, as well as the *ala of Zeljin*, defend their territories and fight against ill-meaning (complementary) mythical beings, rulers of neighbouring/other regions, who bring bad weather and kill crops (compare, for instance, Petrovic 2000, 361).¹⁵

Apart from that, Zupa traditions and conceptions about the *ala of Zeljin* (as well as about dragons) include a whole range of versatile motifs and mythical stories with certain cosmogonic elements (compare conceptions 1a, 1a, 3b, 3g, about how certain places were conceived – hills, meadows, rivers, canyons – in Zupa district). For example, the motif of several rivers flowing out (of the water/lake on top of Zeljin/cosmic mountain)¹⁶ which were made from the blood of the *ala of Zeljin* (see 2a, 2b, 2v, 3b, 3g) is in these terms especially illustrative. These motifs are continued with the content presenting mountain Zeljin (at the same time the source of mythically significant river of Rasina; compare Milincic and others) as a sort of a cosmic mountain as the centre of the world (compare Eliade 2003, 87–103; Eliade 1999, 28–63), habitat of a supernatural being of exceptional importance (also compare Cajkanovic 1994, 268). In these terms, we can also interpret other mythical connotations of the *ala of Zeljin*; for instance, according to one of the recorded versions, it is said to have lived in the lake on Mount Zeljin, which was small, albeit very deep”; according to another, “the *ala of Zeljin* lived in a bottomless lake”.

---

¹¹ According to one folk conception, all bad clouds go down the Ibar and the Morava, because the *ala* does not allow them to pass over Zupa.

¹² Apart from the examples stated in this paper, there are recordings of numerous conceptions in which the *ala of Zeljin* confronts other, hostile beings, such as *ala of Stanisin*.

¹³ For example, numerous stories include the *ala of Zeljin* as the symbol of Zupa wine (compare conception 1a), as the most recognizable product/landmark of Zupa.

¹⁴ According to a version, the *ala* brought plentiful crops to Serbia from all other states (which the Romans did not like; which is why they came to kill it).

¹⁵ On the other hand, even when speaking about negative aspects, characteristics of *alas* and dragons frequently overlap. Among others, “a human-devouring dragon is most frequently located in deep still waters (compare: the *azdaja*, *water ox*, *lamia*, *hala*)” (Radenkovic 2001b, 208).

¹⁶ Different variants speak about a different number of rivers, from one to more of them. According to one story, “all three rivers flowing out of the lake in Zeljin – Rasin, Konjska Reka and Predolska – contained blood for three months after the *ala* had died.

Apart from directly commanding the stormy wind, the *ala of Zeljin* is also perceived as the ruler of water, i.e. corresponding wealth (3g)¹⁷ and – similarly to the dragon – overall water asset in the broadest sense (compare Y1).¹⁸ Apart from more recent elements, conceptions on it also contain very archaic content of universal kind¹⁹ (which, certainly, surpass the borders of local geography and emphasize general mythical relations, for instance, *culture/nature* and *own/others*’ (compare Bandić 1997, 193–201), while in Zupa there is a significant number of obviously archaic conceptions about dragons were recorded.²⁰ On the other hand, certain elements connect the *ala of Zeljin* with the ancient conceptions about the ruler of the atmospheric phenomena (the characteristics of which we may already observe in old proto-civilizations from the Balkans (compare Todorovic 2005, chapter VII: 289–291, 310 etc; Cajkanovic 1994, 262; Todorovic 1997; Todorovic 2004b, 212–215; Todorovic 2004a, 172–174).

In any case, the discussed complex, the fragments and variants of which are presented in this short paper, consists of several semantic strata. The issue of discovery of the *origin* of different content and mythical stories comprising the given mythical complex is especially inspiring. In this sense too, the plentitude of materials collected²¹ are quite corresponding for analysis, same as in the context of analyzing the basic mythical *structure* of the given complex, the geographical centre of which is the western part of Zupa. On the other hand, the given mythological framework in some segments overlaps with the complex of traditions on the dragon of Jastrebac,²² Milos Obilic, Princess Milica, Prince Lazar, and other heroes from the Kosovo battle (compare Markovic 2002, 46), which is rather characteristic of the eastern part of Zupa. This area is also connected to the versatile conceptions on direct origin of Milos Obilic from the area (primarily in Mrmos and Laclesled).²³ It is

---

¹⁷ Similarly to this, according to one story, rams, horses, and oxen were coming out of the lake (while the *ala* was alive).

¹⁸ According to one story, near the village of Budilovina, the *ala* of Zupa came out and caused the water from the lake to flood and destroy the village the inhabitants of which were forced to leave. In another one, the *ala* of Zupa forecasts that there would be much hail the following year, and that many people would be killed by lightning. Apart from this, in a large number of conceptions, there is belief that the *ala* leads storms, hail, pouring rain. About water in archetypal mythical context see Todorovic 2004a, 181–193.

¹⁹ Among others, “our epical poetry has the psychological leitmotif of symbolic killing of the snake” and “this is about the conception well-known in almost all ancient mythologies” (Petrovic 2000, 341). And for mythology and the symbolic swallowing/devouring (see 1b1, 2v, 3b, 3v) also compare Cajkanovic 1994, 258; Prop 1990, 345–346.

²⁰ For example, the conceptions about the dragons that are at the same time both siblings and sworn enemies (B1) are very archaic (Prop 1990, 336; also see Todorovic 2009, 75–77). Also, the use of number 17 (B2, B3) also points to very archaic beliefs (compare Budimir 1969, 216) etc.

²¹ Here we stated but a few illustrative examples. See note 7.

²² Concrete examples (when it comes to the dragon of Jastrebac) will be treated in a more extensive study. According to S. Petrovic, “Jastrebac is the centre of new Serb mythology” (Petrovic 2000, 351). Also compare Cajkanovic 1994, 271–272.

²³ About mythological content talking about Milos Obilic as a dragon-hero (in Serb folk conceptions), see, for instance in: Petrovic 2000, 354–356, 361–362, 352–353 etc.

the analysis of semantic relations of the two given key mythological complexes of Župa – as two main symbols and pillars of local identity – which is one of the most important tasks of future research.²⁴

References and sources

- Bandić, Dušan. 1997. *Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko*. Beograd: XX vek.
- Bandić, Dušan. 2004. *Narodna religija Srba u 100 pojmova*. Beograd: Nolit.
- Budimir, Milan. 1969. *Sa balkanskih istočnika*. Beograd: Srpska književna zadruga.
- Čajkanović, Veselin. 1994. *Stara srpska religija i mitologija*. Beograd: Grupa izdavača.
- Elijade, Mirča. 1999. *Slike i simboli*. Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Elijade, Mirča. 2003. *Sveto i profano*. Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Gura, Aleksandar. 2005. *Simbolika životinja u slovenskoj narodnoj tradiciji*. Beograd: Brimo, Logos, Aleksandrija.
- Kostić, Zdravko. 1994. *Legende vinorodne Župe*. Aleksandrovac: Metalograf.
- Krstić, Branislav. 1984. *Indeks motiva narodnih pesama balkanskih Slovena*. Beograd: SANU – posebna izdanja knj. DLV, Odeljenje jezika i književnosti knj. 36.
- Kulišić Š., Petrović P. Ž., i N. Pantelić. 1998. *Srpski mitološki rečnik*. Beograd: Etnografski institut SANU, Interprint.
- Lutovac, Milisav V. 1980. *Župa Aleksandrovačka – Antropogeografska ispitivanja*. Beograd: Srpski etnografski zbornik 93, Odeljenje društvenih nauka SANU.
- Lutovac, Milisav V. 1976. „Župski Aleksandrovac“. *Glasnik Srpskog geografskog društva*, sveska 56, br. 2, 3–12.
- Marić, Marija. 2006. „Arheološki lokaliteti na teritoriji Župe aleksandrovačke“. *Župski zbornik* 1, 27–44.
- Marković, Miloš. 2002. „Toponimi u Župi vezani za Lazara, Milicu i Miloša“. *Mitološki zbornik* 5, 229–249.
- Miletić, Tomislav. 2004. „Mrmoš selo Miloša Obilića“. Kruševac: Istorijski arhiv – Kruševac.

---

²⁴ In any case, the collected materials already reaffirm the importance of research conducted in Župa (in concrete, local sense), as well as the importance of direct ethnological field research (in the broadest sense of the syntagm).

- Milinčić, Miroljub i drugi. 2007. „Opština Aleksandrovac – dominantne naseobinsko-populacione karakteristike“. *Župski zbornik 2*, 45–64.
- Milinčić, Miroljub i Dejan Sandić. 2006. „Opština Aleksandrovac – položaj, osnovna obeležja i odnos prema okruženju“. *Župski zbornik 1*, 9–26.
- Milinčić, Miroljub i drugi. 2010. „Rečna mreža opštine Aleksandrovac“. *Župski zbornik 5*, 17–27.
- Pavlović, Radoslav Lj. 1941. *Podibar i Gokčanica*. Beograd: Srpska kraljevska akademija, Srpski etnografski zbornik knj. LVI, Naselja i poreklo stanovništva knj. 30.
- Pantelić, Nikola. 1998a. „Aždaja“. U *Srpski mitološki rečnik*, urednici Špiro Kulišić, Petar Ž. Petrović, Nikola Pantelić, 5–6. Beograd: Etnografski institut SANU, Interprint.
- Pantelić, Nikola. 1998b. „Zmaj“. U *Srpski mitološki rečnik*, urednici Špiro Kulišić, Petar Ž. Petrović, Nikola Pantelić, 200–203. Beograd: Etnografski institut SANU, Interprint.
- Petrović, Petar Ž. 1998. „Ala“. U *Srpski mitološki rečnik*, urednici Špiro Kulišić, Petar Ž. Petrović, Nikola Pantelić, 6–7. Beograd: Etnografski institut SANU, Interprint.
- Petrović, Sreten. 2000. *Sistem srpske mitologije*. Niš: Prosveta.
- Prop, Vladimir. 1990. *Historijski korijeni bajke*. Svjetlost: Sarajevo.
- Radenković, Ljubinko. 2001a. „Hala“. U *Slovenska mitologija. Enciklopedijski rečnik*, urednici Svetlana M. Tolstoj i Ljubinko Radenković, 559–561. Beograd: Zepter Book World.
- Radenković, Ljubinko. 2001b. „Zmaj“. U *Slovenska mitologija. Enciklopedijski rečnik*, urednici Svetlana M. Tolstoj i Ljubinko Radenković, 206–211. Beograd: Zepter Book World.
- Radenković, Ljubinko. 2001v. „Mitološki gospodari gradonosnih oblaka. Slovenske paralele“. *Zbornik Etnografskog muzeja u Beogradu 1901–2001*, 445–453.
- Stojančević, Vidosava. 1972. „Stanovništvo i običaji kruševačkog kraja u 19. veku“. U *Kruševac kroz vekove*, urednik Adam Stošić, 143–166. Kruševac: Narodni muzej.
- Todorović, Ivica. 1997. „Riba u običajima i verovanjima stanovništva istočne Srbije“. *Etno-kulturološki zbornik III*, 233–238.
- Todorović, Ivica. 2004a. „Fenomenologija vode – opšti mitsko-obredni kontekst“. *Bdenje 7*, 165–195.
- Todorović, Ivica. 2004b. „Prilog rekonstrukciji bazičnog mitološkog koda srpske narodne religije – Mitska bića Tamnave“. *Glasnik Etnografskog instituta SANU LII*, 205–225.

- Todorović, Ivica. 2005. *Ritual uma – značenje i struktura litijskog ophoda*. Beograd: Etnografski institut SANU – posebna izdanja knj. 53.
- Todorović, Ivica. 2009. *Sveta struktura – Traganje za jedinstvenom osnovom kulturnih fenomena*. Beograd: Etnografski institut SANU – posebna izdanja knj. 71.
- Tošić, Gordana i Dejan Bulić. 2006. „Novi prilozi proučavanju manastira Drenča“. *Župski zbornik* 1, 45–64.
- Zečević, Slobodan. 2008. *Srpska etnomitologija*. Beograd: Službeni glasnik.